

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - તૃતીયખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૨

(સમય : બપોરે ૨ થી ૫)

રવિવાર, ૫ જૂલાઈ, ૨૦૧૫

કુલ ગુણ : ૧૦૦

❧ અગત્યની સૂચના ❧

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

વિભાગ : ૧ : 'બ્રહ્મવિદ્યાનો રાજમાર્ગ' તૃતીય આવૃત્તિ, જૂન - ૨૦૧૩

પ્ર.૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૩, ૪ (૧૩૮) ૨. ૨ (૧૬૫) ૩. ૧, ૩ (૧૮૮)

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. આત્મવિચાર એટલે શું ? (૮૮)
 - જ. ભગવાનના ધારક એવા સત્પુરુષ તે આપણો આત્મા છે તે વિચાર.
 ૨. કુસંગથી થતું નુકશાન સ્વામીની વાત ૮/૨૪૮ના આધારે જણાવો. (૧૨૮)
 - જ. સો મણ સાકરમાં એક મણ અફીણ નાખે તો બધી કડવી લાગે, તેમ થોડોક કુસંગ લાગે તે સત્સંગી બગડી જાય.
 ૩. ભગવાનને નિરંતર પ્રાર્થના કરવાનું ક્યા ક્યા વચનામૃતમાં લખ્યું છે ? (૧૮૧-૧૮૨)
 - જ. ભગવાનને નિરંતર પ્રાર્થના કરવાનું વચનામૃત પ્રથમ ૪૮ અને પંચાળા ઉમાં લખ્યું છે.
 ૪. 'દાસના દાસ થઈને, વળી જે રહે સતસંગમાં...' આ પંક્તિ ક્યા ગ્રંથની છે ? (૭૧)
 - જ. 'દાસના દાસ થઈને, વળી જે રહે સતસંગમાં...' આ પંક્તિ ભક્તચિંતામણિ ગ્રંથની છે.
 ૫. ભગવાનની ભક્તિ વગર થતી ખોટ વચનામૃત મ.૧૦ ના આધારે જણાવો. (૩૮)
 - જ. ભગવાનની ભક્તિ વગર થતી ખોટ વચનામૃત મ.૧૦ ના આધારે 'તેને ભગવાનનું સાકારપણું ન સમજાય.'
- પ્ર.૩ પ્રમાણ પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : કૌંસમાં આપેલ જવાબ પરીક્ષાર્થીએ ન લખ્યો હોય અને તે સિવાય કૌંસ વગરનો જ જવાબ લખ્યો હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. "ભૂડામાં ભૂંડું શું છે ? તો આ સાધુને વિશે મનુષ્યભાવ આવે છે તેથી બીજું કંઈ ભૂંડું નથી" (૧૫૮)
- જ. મનુષ્યભાવથી ખોટ (૧૫૭)
૨. "જેને સત્સંગ થયો છે, તેને તો પોતાના જીવાત્માનું દર્શન પોતાના હાથમાં જ છે." (૮૩)
- જ. ગુણાતીત સત્પુરુષનો પ્રસંગ
૩. "કોટિ કલ્પે ભગવાનનું ધામ ન મળે, તે આવા સાધુને હાથ જોડે એટલામાં મળે છે." (૧૩)
- જ. સર્વસુગમ અને સર્વસુલભ સાધના (૧૧)
૪. "એવો નિશ્ચય ન હોય ને તે ગમે તેવો ત્યાગી હોય તોય પણ તેના કલ્યાણમાં ફેર છે." (૩૦)
- જ. (આત્મિક કલ્યાણ માટે ફક્ત સાધનોનું અસામર્થ્ય) તપ
૫. "સંત કહે તેમ કરવું તે શ્રેષ્ઠ છે ને મનધાર્યું કરવું તે કનિષ્ઠ છે." (૪૫)
- જ. આજ્ઞા-અનુવૃત્તિ પાળવાથી લાભ

પ્ર.૪ નીચે આપેલા વિષયના ફક્ત તમામ મુખ્ય મુદ્દાઓ જ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા મુદ્દા સાચા લખ્યા હોય તો ૧ ગુણ આપવો.

૧. સંકલ્પનિષ્ઠા (અનુક્રમણિકા - પેજ. ૧૦)

- જ. (૧) સંકલ્પનિષ્ઠાની અદ્ભૂત શક્તિ (૩) કયા સંકલ્પોની નિષ્ઠા કરવી ?
(૨) મનુષ્યદેહની દુર્લભતા અને એનું પ્રયોજન (૪) સંકલ્પનિષ્ઠાની દૃઢતાના ઉપાયો

૨. સ્વરૂપનિષ્ઠાની અનિવાર્યતા (અનુક્રમણિકા - પેજ. ૧૦-૧૧)

- જ. (૧) કલ્યાણ માટે અનેક પ્રકારનાં સાધનો (૩) સ્વરૂપનિષ્ઠાથી જ કલ્યાણ
(૨) આત્યંતિક કલ્યાણ માટે ફક્ત સાધનોનું અસામર્થ્ય

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (પંદરેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. કથાશ્રવણની કળા (૫૮-૫૯) કથાશ્રવણ એ એક કળા છે. કોઈ પણ કળા શીખવી પડે છે. તબલાં, હાર્મોનિયમ વગાડવું એ કળા છે. ચિત્ર દોરવું કે શિલ્પ બનાવવું એ કળા છે. તે શીખ્યા વગર ન આવડે. એ કળાને સુધારવા અને તેમાં પારંગત થવા નિત્ય અભ્યાસ કરવો પડે. તેમ કથાશ્રવણની કળામાં પારંગત થવા માટે નિત્ય અભ્યાસ જરૂરી છે. જો સાચી રીતે કથાશ્રવણ કરીએ તો જરૂર તેનાથી યથાર્થ લાભ થાય છે. કથાશ્રવણની કળામાં પારંગત થવા અને તેનો સાચો લાભ લેવા માટે નીચેના મુદ્દાનો ખ્યાલ રાખીને તેને આત્મસાત્ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. (૧) એકાગ્રતાથી કથાનું શ્રવણ : કેટલીક વાર કથામાં આપણી ફક્ત સ્થૂળ દેહથી જ હાજરી હોય છે. મન તો ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળની અનેક પ્રવૃત્તિવિષયક વિચારો, વિષયોના સંકલ્પો અને કામાદિક વિકારોમાં ઓતપ્રોત હોય છે. તેથી મનની એકાગ્રતા વગર કથાના શબ્દો નથી ગ્રહણ થતા, નથી યાદ રહેતા કે નથી સમજાતા. માટે કથાના પ્રત્યેક શબ્દને અધ્ધર ઝીલવા અત્યંત એકાગ્રતાથી કથાશ્રવણ કરવું જરૂરી છે. (૨) મનન અને નિદિધ્યાસન : કથાશ્રવણ પછી તેનું મનન કરવું અત્યંત જરૂરી છે. કથાનું મનન એટલે કથામાંથી પોતાને ઉપયોગી વાતોનું ગ્રહણ કરવું. જે જે વાતો પોતાને ઉપયોગી હોય તેની જુદી નોંધ કરવી. એમાંથી કઈ વાત ક્યારે, ક્યાં, કેવી રીતે અને શા માટે ઉપયોગી છે એનું વિશેષ મનન કરવું જોઈએ. એમાંથી પણ જે વાત આપણને તાત્કાલિક ઉપયોગી થઈ શકે તેમ હોય, તેવી વાતોનું વિશેષ મનન કરવું જોઈએ. ત્યાર બાદ મનન દ્વારા ગ્રહણ કરેલી વાતોને વારંવાર સંભારીને એટલે તેનું નિદિધ્યાસન કરીને તેની દૃઢતા કરવી જોઈએ. કથાશ્રવણ પછી મનન અને નિદિધ્યાસન કર્યા વગર લાખ વર્ષ સુધી કથાશ્રવણ કરીએ તોપણ તેનાથી કોઈ વિશેષ લાભ થતો નથી, એમ મહારાજે વચ.સા.૩માં સમજાવ્યું છે. આપણે કથાશ્રવણ પછી તેનું મનન અને નિદિધ્યાસન કરતા નથી એ મોટામાં મોટી ખામી છે. તેથી જ તો કથાશ્રવણથી યથાર્થ લાભ થતો નથી. (૩) જીવનમાં આત્મસાત્ કરવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન : સાધક કદાચ કથામાં જાય, રસપૂર્વક એકાગ્રતાથી કથા સાંભળે, એનું મનન-નિદિધ્યાસન પણ કરે, પરંતુ એ વાતોને જીવનમાં ઉતારવાનો અર્થાત્ આત્મસાત્ કરવાનો નિર્ણય અને પ્રામાણિક પ્રયત્ન ન કરે, તોપણ તે કથાથી કોઈ વિશેષ લાભ થતો નથી. અમૃતના કૂવામાં સ્નાન કરવાથી અમર ન થવાય. અમૃતનું એકાદ બુંદ પણ ગળા નીચે ઉતારવું પડે તો એનો લાભ થાય. એમ કથામૃતનું શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કર્યા પછી જીવનમાં ઉતારવાના દૃઢ નિશ્ચય સાથે પ્રયત્ન કરીએ તો જ એનો યથાર્થ લાભ થાય. તેથી જ તો ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : સો મણ અન્નનો ઢગલો હોય, પણ માંહીથી શેર ખાઈએ તો જ ભૂખ જાય, તેમ વાતું ધારીને તે પ્રમાણે જ્યારે વરતશું ત્યારે જ સુખ થાશે. (સ્વા.વા. ૧૩/૧૮૭) અથવા

૨. આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન અને સાંખ્યજ્ઞાન (૧૦૨-૧૦૪)

આત્મા-પરમાત્માનું જ્ઞાન : જો આત્મા અને પરમાત્માના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય તો વિષયો પ્રત્યે વૈરાગ્ય ઊપજે છે અને વિષયોની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, એવું મહારાજ નીચેનાં વચનામૃતોમાં સમજાવે છે. પ્ર. ૭૩ - “જ્યારે આત્મનિષ્ઠા હોય અને ભગવાનની મૂર્તિનું યથાર્થ જ્ઞાન હોય, પછી એમ વિચારે જે, ‘હું તો આત્મા છું, સચ્ચિદાનંદરૂપ છું અને પિંડ-બ્રહ્માંડ તો માયિક છે ને નાશવંત છે. માટે હું ક્યાં ? ને એ પિંડ-બ્રહ્માંડ ક્યાં? અને મારા ઈષ્ટદેવ જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે તો અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના આધાર જે અક્ષર તે થકી પણ

પર છે. તે ભગવાનનો મારે દૃઢ આશરો થયો છે.’ એવા વિચારમાંથી જે વૈરાગ્ય ઉદય થાય તે વૈરાગ્ય જ્ઞાને યુક્ત કહેવાય ને એ વૈરાગ્યનો કોઈ કાળે નાશ થાય નહિ. જેમ અગ્નિ બળતો હોય તેને માથે જળ પડે તો ઓલાઈ જાય અને વડવાનળ અગ્નિ સમુદ્રને વિશે છે તે જળનો ઓલાવ્યો ઓલાતો નથી; તેમ જે જ્ઞાને યુક્ત વૈરાગ્ય છે તે તો વડવાનળ અગ્નિ તથા વીજળીનો અગ્નિ તેવો છે, તે કોઈ કાળે ઓલાઈ નહિ અને તે વિના બીજા વૈરાગ્યનો તો વિશ્વાસ આવે નહિ.” સા. ૧ - “એક તો વિષયની નિવૃત્તિનું કારણ આત્મનિષ્ઠા છે અને બીજું માહાત્મ્યે સહિત જે ભગવાનનું જ્ઞાન તે છે... એવી રીતે જે આત્મજ્ઞાન અને પરમાત્માનું જ્ઞાન તેમાંથી જે વૈરાગ્ય પ્રકટે તે વૈરાગ્યે કરીને સર્વ વિષયસુખની વાસનાની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે.” આવી જ વાત મહારાજે આ ઉપરાંત વચ.લો. ૧૦,૧૭; અં. ૨૪,૩૯ વગેરે વચનામૃતોમાં પણ કરી છે.

સાંખ્યજ્ઞાન : સાંખ્યજ્ઞાનથી કેવી રીતે વૈરાગ્ય ઊપજે છે તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ વચ.મ.૨૪માં કહે છે, “સાંખ્યનિષ્ઠાવાળો જે ભગવાનનો ભક્ત તે તો મનુષ્યનાં સુખ તથા સિદ્ધ, ચારણ, વિદ્યાધર, ગંધર્વ, દેવતા એ સર્વેનાં જે સુખ તેને સમજી રાખે તથા ચૌદ લોકની માંહેલી કોરે જે સુખ છે તે સર્વેનું પરિમાણ કરી રાખે જે, “આ સુખ તે આટલું જ છે.” અને એ સુખની કેડ્યે જે દુઃખ રહ્યું છે તેનું પણ પરિમાણ કરી રાખે. પછી દુઃખે સહિત એવાં જે એ સુખ તે થકી વૈરાગ્યને પામીને પરમેશ્વરને વિષે જ દૃઢ પ્રીતિ રાખે. એવી રીતે સાંખ્યનિષ્ઠાવાળાને તો સમજણનું બળ હોય.” સાંખ્ય વિચાર વગર જગતના વિષયોમાંથી વૃત્તિ પાછી ન વળે. તેથી જ તો ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : “સાંખ્ય વિચાર કરવા શીખવો. ને સાંખ્ય વિના લોભ, કામ, સ્વાદ, સ્નેહ ને માન એ પાંચ દોષ તથા અધ્યાત્મ, અધિભૂત ને અધિદૈવ એ ત્રણ તાપ એ સર્વેનું દુઃખ મટે નહિ. ને સાંખ્ય વિના અરધો સત્સંગ કહેવાય. માટે સુખિયા રહેવાને અર્થે સાંખ્ય વિચાર શીખવો.” (સ્વા.વા. ૧/૨) “સાંખ્ય વિચાર કરવાની બહુ વાત કરી. તે સાંખ્ય વિચાર તો નિત્ય નિયમ રાખીને કરવો, ને સાંખ્ય વિના તો અરધો સત્સંગ કહેવાય, ને સાંખ્ય વિના સુખ થાય નહિ, ને સાંખ્ય છે તે તો આંખ છે, ને આંખે કરીને સર્વ દેખાય. દત્તાત્રેય સાંખ્યવાળા ને સુખિયા રહેતા. માટે સાંખ્ય વિચાર કરવા માંડે તો આવડે ને ધીરે ધીરે સિદ્ધ થાય. તેમાં સાંખ્ય શું ? જે, આ લોક, ભોગ, સર્વે ખોટું છે, ને આત્મા છે તે સત્ય છે ને આકાશ સરખો નિર્લેપ છે, ને દેહ, ઈન્દ્રિયું, અંતઃકરણ અસંગી છે.” (સ્વા.વા. ૧/૨૭૯) “સાંખ્યે કરીને વિષયનો નિષેધ થઈ જાય તો તેમાં માલ ન જ રહે. માયાના ગુણથી રહિત થાવું હોય તેને સાંખ્ય વિચારે કરીને બધું ખોટું કરી નાખવું... તે સો વરસે કરો પણ કરે જ છૂટકો છે.” (સ્વા. વા. ૧૩/૨૨૮) આમ, વિષયનો રાગ ટાળવા માટે નિત્ય સાંખ્ય વિચાર કરવો જરૂરી છે. સાંખ્યજ્ઞાનમાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ત્રણ વિચારની દૃઢતા કરવાની છે. (૧) દેહ અને જગતનું નાશવંતપણું (૨) પંચવિષયનું સુખ તુચ્છ, ક્ષણિક અને અંતે દુઃખનું કારણ (૩) પંચવિષયના ભોગની અતૃપ્તિ.

૩. **સ્વાનુભવના આધારે પ્રમાણભૂત સાધના (પ-દ)** સાધનાપંથના સ્વતઃ અનુભવ વગરની વાતો શાસ્ત્રોના સંદર્ભોથી ભરપૂર હોય, બુદ્ધિગમ્ય અને તર્કબદ્ધ હોય, છતાં તે વાતો સાધકને સન્માર્ગે વાળવાને બદલે બહુધા તો તેને ગેરમાર્ગે દોરીને સાચી સાધનાથી ભ્રષ્ટ કરે છે. એવી વાતોથી જીવોનું કલ્યાણ થવાને બદલે ભૂંડું થાય છે. (વચ.વ. ૧૨) શ્રીજીમહારાજ કેવળ શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા જ નથી, પરંતુ સાધનાપંથના અનુભવી પણ છે. તેમણે શાસ્ત્રોના શબ્દોને કેવળ બુદ્ધિબળે ગોઠવીને આપણને વાતો નથી કરી, પણ પ્રત્યક્ષપણે દેખીને સ્વાનુભવના નિયોડરૂપે વાતો કરી છે. તેઓ કહે છે : પ્ર. ૬૪ - “આ જે વાતો છે, તે અમે પ્રત્યક્ષ દેખીને કહી છે, માટે એમાં કોઈ સંશય નથી.” મ. ૧૩ - “આ જે વાત છે, તે મારી દીઠેલ છે ને મારા અનુભવે કરીને પણ મેં સિદ્ધ કરી છે... અને આ જે અમે તમને વાત કરી તે સર્વ શાસ્ત્રોનો સિદ્ધાંત છે ને અનુભવમાં પણ એમ જ દૃઢ છે અને અમે પ્રત્યક્ષ નજરે જોઈને તમને આ વાત કરી છે. અને જો પ્રત્યક્ષ જોઈને ન કરી હોય તો અમને સર્વે પરમહંસના સમ છે.” અં. ૩૯ - “આ વાતને અમે કરીએ છીએ તે કાંઈ બુદ્ધિની કલ્પનાએ કરીને નથી કરતા તથા સિદ્ધાઈ જણાવવા સારુ નથી કરતા; આ તો અમારી અજમાવેલ વાત છે ને જેમ અમે વર્તીએ છીએ તેમ વાત કરીએ છીએ... એ બે વાત અમારે સિદ્ધ થઈ છે તે સારુ એમ અમારે વર્તાય છે.” શ્રીજીમહારાજને સાધનાનો અનુભવ એટલો તો યથાર્થ અને પ્રતીતિપૂર્વક છે કે જેથી તેઓ સમ ખાઈને પણ એ વાતના સત્યપણાની ખાતરી આપે છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ બીજા જે કોઈ આ પ્રકારની સાધના કરશે તો તેને પણ આ પ્રકારની સર્વોત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે એવું તેઓ ખાતરીપૂર્વક જણાવતાં વચ.મ. ૧૩માં કહે છે :

“જ્યારે એ સ્વરૂપ જેને જાણ્યામાં આવે તેને જેમ અમને કોઈ વિષય સંબંધી સુખમાં આસક્તિ નથી તેમ તે પુરુષને પણ ક્યાંય આસક્તિ રહે જ નહિ. અને તે સ્વરૂપને તો તમે પણ દેખો છો પણ તમારા સમજ્યામાં પરિપૂર્ણ આવતું નથી. અને જ્યારે એ વાર્તા સમજ્યામાં આવશે ત્યારે પંચવિષય કે કામ, કોધાદિક સ્વભાવ તે જીત્યામાં પ્રયાસ થશે નહિ, સહેજે જિતાઈ જશે... એવી રીતે જેણે ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણ્યું તેને અમારી પેઠે જ પંચવિષયમાં ક્યાંય પ્રીતિ રહેતી નથી ને તે સ્વતંત્ર થાય છે.” વળી, કોઈક રોગના નિષ્ણાંત અને અનુભવી ડૉક્ટરે આપેલી સારવારને લીધે જો હજારો દરદીઓ રોગમુક્ત થયા હોય, તો એમની સારવાર અને દવામાં જરૂર વિશ્વાસ આવે. એવી જ રીતે ભગવાન સ્વામિનારાયણે પણ પોતે સમજાવેલી સચોટ આધ્યાત્મિક સાધનારૂપ સારવાર દ્વારા હજારો મુમુક્ષુઓને જન્મ-મરણના ભયંકર રોગથી મુક્ત કર્યા છે, તેમને જીવન્મુક્તપણાની સ્થિતિએ પહોંચાડ્યા છે. તેથી તેમણે સમજાવેલી અધ્યાત્મ-સાધનામાં સો ટકા વિશ્વાસ આવી શકે તેમ છે. અથવા

૪. સત્સંગમાં કુસંગ : અંતર (ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણ)નો કુસંગ (૧૩૪-૧૩૫)

જ. અંતરનો કુસંગ બહુ ભારે છે. બહારનો કુસંગ અને સત્સંગનો કુસંગ તો સ્થૂળ છે, જ્યારે અંતરનો કુસંગ સૂક્ષ્મ છે. તેથી તેને ઓળખવો અને તેનાથી બચવું અત્યંત મુશ્કેલ કાર્ય છે. આ અંતરના કુસંગમાં ઈન્દ્રિયો અને અંતઃકરણનો સંયુક્ત કુસંગ છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : “ઈન્દ્રિયું, અંતઃકરણ એ સર્વે કુસંગી છે.” (સ્વા.વા. ૧/૧૦) આ બંને એકબીજાના સહયોગથી કાર્યરત છે. અંતઃકરણના સહયોગ વગર ફક્ત ઈન્દ્રિયો કંઈ કરી શક્તી નથી, અને અંતઃકરણ પણ ઈન્દ્રિયોના સહયોગ વગર બાહ્ય વિષયોનો સંપર્ક સાધી શકે તેમ નથી. તેથી અંતરના કુસંગમાં આ બંનેનો ફાળો છે. તેમ છતાં એમાં સૌથી વધુ ફાળો મન અને બુદ્ધિનો છે. અંતરના કુસંગમાં આ બંને અત્યંત મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો (શ્રોત્ર, ત્વક, ચક્ષુ, રસના અને વ્રણ), પંચ કર્મેન્દ્રિયો (વાક, પાણિ, પાદ, પાપુ અને ઉપસ્થ) તથા ચાર અંતઃકરણ (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર) દ્વારા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ એવી અયોગ્ય, અશુભ કે ભૂંડી ક્રિયા થવી એ જ એનો કુસંગ છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અંતરના કુસંગ વિશે કહે છે : “અંતઃકરણનો કુસંગ તે શું જે, સંકલ્પ કર્યા વિના રહેવાય નહિ ને સાંભળ્યા કે જોયા વિના રહેવાય નહિ.” (સ્વા.વા. : ૮/૧૪૩) “ગૃહસ્થને પરસ્ત્રીનો ઘાટ થયો તે અંતરનો કુસંગ કહેવાય. ને ત્યાગીને અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રીનો ત્યાગ છે, તેમાં ભંગ થવાના મનમાં સંકલ્પ થાય તે અંતરનો કુસંગ. તેમ જ અંતરમાં ભગવાન ને સંત વિષે મન કૃતર્ક કરે ને એકાંતિકને વિષે ને સાધારણને વિષે સમભાવ કરાવે તે અંતરનો કુસંગ છે.” (સ્વા.વા. ૧૦/૧૦૬) સામાન્યતઃ ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના કુસંગમાં અર્થાત્ એમના દ્વારા થતી અયોગ્ય ક્રિયામાં મુખ્યત્વે નીચેની ત્રણ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે : ૧. પંચવિષયની વાસના અને કામકોધાદિક સ્વભાવો. ૨. સંબંધવાળા સંતો-ભક્તોનો અભાવ-અવગુણ-દ્રોહ. ૩. ભગવાન અને ગુણાતીત સંતનો મનુષ્યભાવ.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર વિસ્તૃત નોંધ લખો.

(પચીસથી ત્રીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧ સત્પુરુષના યથાર્થ પ્રસંગની આવશ્યકતા (૧૬૦-૧૬૨)

જ. ગુણાતીત સત્પુરુષનો યોગ પ્રાપ્ત થયા પછી એમનો યથાર્થ લાભ તો જ મળે જો એમની સાથે યથાર્થ જોડાણ થાય તો. પાવરહાઉસ મંદિર કે ઘરની બાજુમાં જ હોય, પરંતુ કનેક્શન (જોડાણ) જ ન લીધું હોય તો તેનો લાભ શો ? કદાચ કનેક્શન લીધું હોય પણ ફ્યૂઝ ઊડી ગયો હોય તો ? કોઈક દરદી વિશ્વપ્રસિદ્ધ અને નિષ્ણાત ડોક્ટર ભેગો આખી જિંદગી રહે, પણ એને એમનો યથાર્થ લાભ લેતાં ન આવડે તો એ દરદીને શો લાભ ? એવી જ રીતે ગુણાતીત સત્પુરુષ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ મળ્યા છે, પરંતુ તેમની સાથે યથાર્થ જોડાણ-પ્રીતિ-આત્મબુદ્ધિ ન હોય, તેમનો યથાર્થ સંગ ન કરીએ તો વિશેષ કંઈ લાભ થાય નહિ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : “સમાગમ કરવાની રીતિ કહી જે, “પ્રથમ તો એકાંતિક સાથે જીવ જોડવો. પછી એ સાધુ તો ભગવાનમાં રહેતા હોય તે ભગવાનના ગુણ સાધુમાં હોય, એટલે તે સાધુના ગુણ તે સમાગમ કરનારાઓમાં આવે, પણ જીવ સારી પેઠે જોડે નહિ તો તેના ગુણ આવે નહિ અને એ વાત આજ કરો કે ગમે તો હજાર જન્મે કરો, પણ અંતે એમ કર્યા વિના છૂટકો નથી.” (સ્વા.વા. ૨/૪૧) “સત્સંગમાં એમ વાત થાય છે જે, જીવ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય. ત્યારે પૂછ્યું જે, “સત્સંગમાં વાત તો થાય છે, તોય જીવ બ્રહ્મરૂપ કેમ થાતો નથી ? પછી સ્વામી બોલ્યા જે, ‘હેતે કરીને સત્પુરુષમાં જીવ બાંધ્યો નથી. અને સત્પુરુષમાં જીવ બાંધ્યો હોય તેનો

વિશ્વાસ ન આવે.’ ત્યારે વળી પૂછ્યું જે, ‘હેતે કરીને જીવ બાંધ્યો હોય તેનો વિશ્વાસ કેમ ન આવે ?’ ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, ‘આ જલે ભક્તે મારા સાથે જીવ ઘણો બાંધ્યો છે પણ મારો વિશ્વાસ ન આવે.’ એમ કહીને વળી બોલ્યા જે, ‘વિશ્વાસ તો હોય તોપણ નિષ્કપટપણે વર્તાય નહિ, ને નિષ્કપટપણે વર્તે તો જીવ બ્રહ્મરૂપ થયા વિના રહે નહિ, એ સિદ્ધાંત-વાત છે.’ (સ્વા.વા. ૩/૩૩) “તે ગમે તો ભેળો રહે કે સેવા કરે ને ગમે તો કહે તેમ કરે, તોપણ મોટાના ગુણ તો આવે જ નહિ.’ ત્યારે વળી, હાથ જોડીને પૂછ્યું જે, ‘હે મહારાજ ! શો ઉપાય કરે ત્યારે એવા ગુણ આવે ? ને વચનામૃતમાં તો બહુ ઠેકાણે કહ્યું છે જે સત્પુરુષના ગુણ તો મુમુક્ષુમાં આવે છે.’ ત્યારે સ્વામી બોલ્યા જે, ‘સત્પુરુષના ગુણ તો, તો આવે, જો એવાને નિર્દોષ સમજે ને સર્વજ્ઞ જાણે ને એવા છે તેની સાથે કોઈ પ્રકારે અંતરાય રાખે નહિ, તો સત્પુરુષના ગુણ એ મુમુક્ષુમાં આવે છે પણ તે વિના તો આવે જ નહિ.’ (સ્વા.વા. ૩/૩૪) “ગુરુ મળ્યા ને જ્યારે જીવના દોષ ન ટળ્યા ત્યારે જાણવું જે, ખરેખરા ગુરુ મળ્યા નથી ! ખરેખરા ગુરુ મળ્યા તોપણ દોષ રહ્યા ત્યારે જાણવું જે, ગુરુને જીવ સોંપ્યો જ નથી. માટે જ્યારે જીવ સોંપે ત્યારે એકે દોષ રહે નહિ ને કોઈ જાતનો ઉદ્વેગ પણ રહે નહિ. પછી સદા આનંદમાં જ ગરકાવ રહેવાય.” (સ્વા.વા.૮/૩૪૬) ઉપરોક્ત સર્વે સંદર્ભોનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે સાચા સત્પુરુષ મળ્યા પછી પણ જો સાધકને એમનો યથાર્થ લાભ લેતા ન આવડે, અર્થાત્ એમનો યથાર્થ પ્રસંગ ન કરે, તોપણ સત્પુરુષના ગુણ આવતા નથી, બ્રહ્મરૂપ થવાતું નથી, આત્મા-પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી અને છતી દેહે જીવન્મુક્તિનો પણ અનુભવ થતો નથી. વળી, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : “ત્યાગ, વૈરાગ્ય, નિયમ ને ધર્મની કેટલીક વાત કરીને બોલ્યા જે, ‘ત્યાગ, વૈરાગ્યને શું કરવા છે ? ગમે એવો જીવ હશે પણ ભગવાનના ભક્તમાં આત્મબુદ્ધિ એ જ સત્સંગ છે. ને તે વિના તો ગમે તેટલી ભક્તિ કરે તોપણ શું ? ને કૃપાએ કરીને અખંડ મૂર્તિ દેખે તોપણ શું ? માટે ભગવાનના ભક્તમાં આત્મબુદ્ધિ એ જ સત્સંગ છે.’” (સ્વા.વા.૧/૩૨) આ જ વાતના અનુસંધાનમાં યોગીજી મહારાજ કહે છે : “નિયમ, ધર્મ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય પળાવવા નહોતા એમ નથી, પણ આત્મબુદ્ધિ એ એકડો છે, એમ સ્વામીનો સિદ્ધાંત છે. કૃપા કરીને અખંડ મૂર્તિ દેખે તો મહિમા ઘણો વધે અને લોકો દડવત્ કરે, પણ આત્મબુદ્ધિ ન હોય તો મહારાજે ખોટ બતાવી.” “ગમે તેવો જીવ હોય તોપણ ભગવાનના ભક્તમાં આત્મબુદ્ધિ એ જ સત્સંગ છે. ગમે તેટલી ભક્તિ કરે તોય શું ? મંદિરના પાણા ઉપાડે, રોટલા ઘડે, આખા દેશમાં સત્સંગ કરાવે, પણ જ્યાં સુધી આત્મબુદ્ધિ નથી, ભગવાનના ભક્તમાં પોતાપણની બુદ્ધિ નથી તો શું ?” ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને યોગીજી મહારાજનાં ઉપરોક્ત વચનોનું તાત્પર્ય એ છે કે બીજાં બધાં જ સાધનો કરવામાં આવે, પણ જો સત્પુરુષમાં આત્મબુદ્ધિએ કરીને યથાર્થ જોડાણ કરવામાં ન આવે, એટલે કે સત્પુરુષનો યથાર્થ પ્રસંગ કરવામાં ન આવે, તો તે મોટી ખોટ છે. તેથી સાધનામાં મુખ્યત્વે તો સત્પુરુષનો દૃઢ પ્રસંગ યથાર્થ રીતે કરવાનો છે.

૨. શ્રીજીમહારાજનો ધર્મ પાળવા માટે આગ્રહપૂર્વક આદેશ (૮૦-૮૧)

- જ. સાધનામાં ‘ધર્મ’ની અત્યંત આવશ્યકતા છે. તેથી જ તો શ્રીજીમહારાજે પોતાના આશ્રિતો ધર્મ પાળે એ માટે અત્યંત આગ્રહ રાખ્યો છે. પોતાનાં ઉપદેશ-વચનોમાં પણ ધર્મ પાળવાનો ઉપદેશ આગ્રહપૂર્વક આપ્યો છે : પ્ર. ૮ - “શાસ્ત્રમાં જે રીતે વિષયને ભોગવ્યાનું કહ્યું છે, તેવી રીતે નિયમમાં રહીને વિષયને ભોગવવા, પણ શાસ્ત્રની મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરીને ભોગવવા નહિ.” પ્ર. ૧૮ - “મારા મનમાં તો એમ થાય છે જે વાત ન કહું, પણ તમે અમારા છો માટે જાણીએ છીએ જે, કહીએ જ. અને આ વાત છે તેને સમજીને તે જ પ્રમાણે વર્તે તે જ મુક્ત થાય છે અને તે વિના તો ચાર વેદ, પદ્ શાસ્ત્ર, અઢાર પુરાણ અને ભારતાદિક ઈતિહાસ તેને ભણવે કરીને તથા તેના અર્થને જાણવે કરીને અથવા તેને શ્રવણે કરીને પણ મુક્ત થાય નહિ.” વહેલી સવારે ત્રણ વાગ્યે પરમહંસો અને સત્સંગીઓની એક વિશિષ્ટ સભા ગોઠવીને એમાં આવી પૂર્વભૂમિકા બાંધ્યા પછી મહારાજે નિયમમાં રહીને શુદ્ધપણે ઈન્દ્રિયોનો આહાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. ત્યાર પછી તેઓ આ વચનામૃતમાં કહે છે : “આ અમારું વચન છે તે ભલા થઈને સર્વે જરૂર રાખજો, તો જાણીએ તમે અમારી સર્વ સેવા કરી અને અમે પણ તમને સર્વને આશીર્વાદ દઈશું ને તમો ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થઈશું, કાં જે, તમે અમારો દાખડો સુફળ કર્યો અને ભગવાનનું ધામ છે ત્યાં આપણ સર્વે ભેળા રહીશું. અને જો એમ નહિ રહો તો તમારે ને અમારે ઘણું છેટું થઈ જાશે અને ભૂતનું કે બ્રહ્માક્ષસનું દેહ આવશે ને હેરાન થાશો. અને જે કાંઈ ભગવાનની ભક્તિ કરી હશે તેનું ફળ તો રઝળતાં રઝળતાં કોઈક કાળે પ્રગટ થાશે, ત્યારે પણ અમે વાત કરી તે પ્રમાણે રહેશો ત્યાર પછી મુક્ત થઈને ભગવાનના ધામમાં જાશો.” શ્રીજીમહારાજનાં આ વચનોમાં સૌને શુદ્ધપણે નિયમમાં વર્તાવવાનો કેટલો આગ્રહ છે તે જણાઈ આવે છે. વળી, તેઓ કહે છે : સા. ૯ - “ગમે તેવો આપત્કાળ પડે અથવા અમે આજ્ઞા કરીએ તોપણ તમારે પોતાના ધર્મમાંથી ચળવું નહિ... પોતાના ધર્મથી ચલાયમાન થઈને પરમેશ્વરની પૂજા કરવી એ ઠીક નહિ. માટે સર્વને પોતાના ધર્મમાં રહ્યા થકા જેટલી પૂજા થાય તેટલી કરવી, એ અમારી આજ્ઞા છે તેને દૃઢ કરીને સર્વે રાખજ્યો.” જેત. ૪ - “મારી બાંધેલી જે ધર્મમર્યાદા તેને જ્યાં સુધી દેહની સ્મૃતિ રહે ત્યાં સુધી તમારે સર્વે પ્રકારે પાળવી.” વચનામૃતના ઉપરોક્ત સંદર્ભોમાં શ્રીજીમહારાજનો ધર્મપાલન કરાવવાનો હૃદયગત અભિપ્રાય સ્પષ્ટપણે સમજાય છે. મ. ૩૫માં જીવાત્માના કલ્યાણ માટે ઉપાસના, આત્મનિષ્ઠા, ભગવાનનાં ચરિત્રો ઉપરાંત ત્યાગી-ગૃહસ્થના ધર્મ વિષયક વિશેષ વાત કરીને ધર્મપાલન માટે આગ્રહ કરતાં મહારાજ કહે છે : “માટે આ વાર્તા તમારા કલ્યાણની છે તે મેં તમને હેતે કરીને કહી છે. તે સારુ તમો સર્વે હવે આવી જ રીતે સમજીને દૃઢપણે વર્તજો. જો તમે સર્વે આ

અમે વાર્તા કરી એવી રીતે વર્તવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય, તો એક એક આવીને મારે પગે અડીને સમ ખાઓ ને એવી પ્રતિજ્ઞા કરો જે, અમારે દૃઢપણે એમ જ વર્તવું છે.” પોતાના આશ્રિતોને નિયમબદ્ધ કરવાનો અને એમને શુદ્ધપણે વર્તવાનો મહારાજનો કેવો કરુણાસભર આગ્રહ છે !

વિભાગ ૨ : અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ભાગ ૧ તથા ૨

(ભાગ - ૧ પાના નં. ૧ થી ૫૫૧, પરિશિષ્ટ - ૩ પાના નં. ૫૮૩ થી ૫૮૯, ભાગ - ૨ પાના નં.

૨૭૯ થી ૪૧૭, પરિશિષ્ટ - ૧ પાના નં. ૪૧૮ થી ૪૩૦, પરિશિષ્ટ - ૩ પાના નં. ૪૫૫ થી

૪૬૪, પરિશિષ્ટ - ૪ પાના નં. ૪૬૫ થી ૪૭૩)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન: ૭ થી ૧૦ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ અને પાના નંબર દર્શાવે છે. (૨) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમનો પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું ઐશ્વર્ય (‘અહો ! શું કથા !’ થી ‘સ્વામીશ્રીને ઉદરનો રોગ - રઘુવીરજી મહારાજની ચિંતા’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. પારેવા કા પીછ બના દિયા.- વિશ્વરૂપાનંદ સ્વામીને તેમની મહત્તાનું અભિમાન છોડાવ્યું. ૧/૧૨૫-૧૨૬
૨. કૃપાનંદ સ્વામીને સમાધિમાંથી જગાડ્યા. ૧/૧૩૪-૧૩૫
૩. અનાદિ બ્રહ્મ તો હું છું. (મહેમદાવાદમાં વેદાંતીઓને ઐશ્વર્ય બતાવ્યું) ૧/૧૫૩-૧૫૫
૪. ગિરનાર પર્વત પર પથ્થરમાંથી કુહાડી મારીને પાણી કાઢ્યું. ૧/૧૮૯
૫. સૌ ભૂખ્યા સંતો માટે ભોજનની વ્યવસ્થા - દિવ્ય દેહે મહારાજે પધારી દર્શન દીધા. ૧/૧૮૦
૬. રાધાભક્તને દિવ્ય દર્શન. ૧/૨૧૧
૭. હનુમાનજીએ મંદિરના શિખર ઉપર ઈંટું ચડાવ્યું. ૧/૨૧૧-૨૧૨
૮. સ્વામીએ ગઢડામાં અક્ષરધામ દેખાડ્યું. ૧/૨૧૫
૯. લોઢવામાં સ્વામીશ્રીની મૂર્તિમાં નીલકંઠવર્ણના દર્શન. ૧/૨૧૬-૨૧૭
૧૦. લોજના કાના વાળંદને સ્વામીશ્રીને ચરણમાં બ્રહ્માંડ દેખાવ્યું. ૧/૨૧૮
૧૧. ભાડેર ગામની સીમમાં હિમ નહિ પડે. ૧/૨૨૨-૨૨૩
૧૨. અક્ષરધામને ગ્રહણ નડશે નહિ.- વડોદરામાં શોભારામ શાસ્ત્રીને. ૧/૨૩૩-૨૩૪

૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના તપ-વૈરાગ્ય (‘અક્ષરની તાત્ત્વિક મહત્તા’ થી ‘માણાવદરના હંસરાજ પટેલને ઉપદેશ’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. ‘મહારાજની આજ્ઞા તો બધાને માટે છે ને ?’ (જેતલપુરમાં કાંકરાવાળી જમીન પર સુવાનો પ્રસંગ) ૧/૭૬-૭૭
૨. જીવન પર્યંત દૂધનો ત્યાગ - કોવૈયાને પાદરે મહારાજના દર્શન થતાં કરેલો નિર્ણય. ૧/૮૩-૮૪
૩. આ સાધુ સ્વાદ તો મારી મૂર્તિનો લે છે. (ગોવાળ મંડળીનો પ્રસંગ) ૧/૧૦૦
૪. ‘આ સાધુ આટલી ભૂખ રોજ વેઠતા લાગે છે. (રોટલાનો પ્રસંગ) ૧/૧૦૮
૫. આપની આજ્ઞા હોય તો લાવો શેર મઠ જમી જાઉં. ૧/૧૦૯-૧૧૦
૬. તમને સ્ત્રીયું બાધ કરનાર નથી, હજારો સ્ત્રીયું હશે તો પણ તમે નહિ લેવાવ. (કૃપાનંદ સ્વામી સાથે બુરાનપુર જઈ સ્ત્રીઓની સભામાં વાત કરવાની મહારાજે આજ્ઞા કરી ત્યારે મહારાજ કહે છે.) ૧/૧૩૫-૧૩૬
૭. શુષ્ક ખોરાક અને દેહ પ્રત્યેના અનાદરથી સ્વામીશ્રીને ઉદરનો રોગ. (રઘુવીરજી મહારાજે રામદાસ સ્વામીને સ્વામીશ્રીના ઉદરના રોગની દવા કરવા કહ્યું.) ૧/૨૩૪
૮. સાધુથી ચાંદીના મ્યાનામાં ન બેસાય. (ખંભાતના હરિભક્તો સામૈયામાં નવાબ સાહેબનો ચાંદીનો મ્યાનો લાવ્યા ત્યારે) ૧/૪૧૪

૯. 'તેમાં કાંઈ તમારો હાથ ચીકણો થાય તેમ નથી.' (ડબલીમાંથી ધાણી ખાતાં સ્વામીશ્રીને જોઈને શંકાશીલ થયેલા સાધુએ ડબલીમાં હાથ નાખ્યો ત્યારે.) ૧/૫૦૨
૧૦. 'અમે તો ખૂરમા અને છાશ જમીએ છીએ.'- નાગર હરિભક્તને. ૧/૫૦૪-૫૦૫
૩. અન્ય પરમહંસોની અપેક્ષાએ સ્વામીશ્રીની વિશેષતાઓ ('દત્તાત્રેયે બાવાજીને અક્ષરધામ ઓળખાવ્યું' થી 'સ્વામીશ્રી ઉપલેટામાં' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. અહો ! આ તો જોગીનું કામ છે. મારું કહ્યું તો એ જ ફેરવી શકે. ૧/૨૪૩
૨. અક્ષરધામમાં હું મોટો છું. ૧/૨૫૮
૩. સદ્ગુરુઓના ટેટાનું સમાધાન કર્યું. ૧/૨૬૧
૪. તમો તો જોગી છો માટે તમારી વાતો તો સૌને સદે જ નિત્યાનંદ સ્વામી ૧/૨૬૪
૫. મહારાજનું પુરુષોત્તમપણું પ્રવર્તાવીને પછી ધામમાં આવજો - બ્રહ્માનંદ સ્વામી ૧/૨૬૫
૬. 'તે તો સર્વજ્ઞ, સર્વદક્ષ અને ધન્વંતર વૈદ્ય જેવા છે.' - ગોપાળાનંદ સ્વામી ૧/૨૬૬
૭. મેઘપરના લોકોનું દુઃખ ટાળવા સ્વામીશ્રીને વિનંતી. ૧/૨૭૧
૮. સર્વોપરી જ્ઞાનની વાતો કરતાં મને માથું દુઃખતું નથી અને મારું તો માથું દુઃખી જાય છે - ગોપાળાનંદ સ્વામી ૧/૨૭૬
૯. તમો ખરા ચક્રવર્તી છો, અને મહારાજનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ છો.- ઘનશ્યામદાસ સ્વામી ૧/૨૮૨
૧૦. 'સાલાપોલાને તેમની વાતુંનો મરમ હાથમાં ન આવે.' ઘનશ્યામદાસ - માધવચરણદાસને ૧/૨૮૩
૧૧. 'મને તો સિદ્ધોના પણ સિદ્ધ મળ્યા છે.' લોધિકાના દરબાર અભયસિંહ - દેહા ચારણને ૧/૨૮૭
૧૨. 'અહોહો ! સ્વામી તો શ્રીજીમહારાજે જેવા કહ્યા હતા તેવા આજે જ સમજાયા.' નિત્યાનંદ સ્વામી ૧/૨૮૫
૧૩. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોથી ત્યાગ - વૈરાગ્યની ખુમારી ચડે છે. - વરતાલ છાવણીમાં ભંડારી નારાયણદાસ - આચાર્ય રઘુવીરજી મહારાજને. ૧/૩૭૦
૧૪. આચાર્યને મેડે ગ.મ. ૯નું નિરૂપણ અન્ય કોઈ પરમહંસ સમજાવી શક્યા ન હતા. શુક્રમુનિને પણ સ્વામીના નિરૂપણથી જ આ વચનામૃત સમજાયું. ૧/૩૭૫
૧૫. અયિંત્યાનંદજી બ્રહ્મચારીને હરિલીલા કલ્પતરુ ગ્રંથ રચવાની સ્વામીશ્રીની આજ્ઞા - સ્વયં શ્રીજીમહારાજે બ્રહ્મચારી સ્વરૂપમાં દર્શન દીધાં 'તમે જ ગ્રંથ રચો' એમ આજ્ઞા. ૧/૩૭૮
૧૬. વરતાલમાં ચાર માસ સુધી સ્વામીએ વાતો કરી પછી મોટા મોટા સદ્ગુરુઓ પણ 'ગુણાતીતાનંદ સ્વામી આમ કહેતા' તેવા પ્રમાણે આપતા. ૧/૩૮૩
૧૭. 'શ્રીજીમહારાજ છતાં સત્પુરુષ વર્તતો હતો એવો આજ સ્વામી પાસે વર્તે છે.' - બાપુ રતનજી ૧/૩૮૨
- પ્ર.૮ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.
૧. અંતકાળે મારા જનને તેડવા જરૂર માટે આવવું સ્વામીશ્રીના જીવનમાં સાર્થક થતી ઉક્તિ ('છે તો બેઉ કૂવા' થી 'હરિભક્તોના સંકલ્પો પૂરા કર્યા' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. 'મહારાજે ધાર્યું હશે તેમ થશે.'-સ્વામીશ્રી (ઊનાના સુંદરજી ધામમાં પધાર્યા) ૧/૫૧૩,૫૧૪
૨. મેણસી ભક્તને સ્વામીના વચને શ્રીજીમહારાજ વિમાન લઈને તેડવા પધાર્યા. ૧/૫૨૧
૩. આંબરડીના જીવાભાઈને તેડવા આવવાનું વચન. ૧/૫૨૪
૪. હરિભજનાનંદ સ્વામીને સ્વામીશ્રીના વચન અનુસાર મહારાજ ધામમાં લઈ ગયાં. ૧/૫૩૪
૫. હેમરાજ ! આજથી ત્રીજે દિવસે અમે તમને ધામમાં તેડી જઈશું. ૧/૫૩૭
૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોનો જાદુ ('હાર કાલે ન ધરાવશો' થી 'અમારે તો હવે સત્સંગીઓને સુખ દેવું છે' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. આ સાધુઓને અને ઠાકોરજીને જમાડો એ પ્રાયશ્ચિત. ૨/૩૧૦
૨. અમારે મથુરાના બ્રાહ્મણોની સમજણ ખપતી નથી. ૨/૩૩૧
૩. કેશવપ્રસાદજીએ સ્વામીની વાતોથી ચોટલો તથા મૂંછ મૂંડાવી નાખ્યાં. ૨/૩૩૨
૪. તમારા પુણ્યનો અવધિ જ નથી. ૨/૩૬૭
૫. અક્ષરનાં મુક્ત હોય તે અમને જાણે. ૨/૩૭૩

૩. જૂનાગઢ મંદિરની સેવા કરતા સંતોની સંભાળ લેતાં સ્વામીશ્રી

૧. વાંસ કાપવા ગયેલા સંતોની શોધમાં સ્વામીશ્રી. ૧/૧૮૬
૨. શિવાનંદ સ્વામીને બતાવેલી મહારાજની ચરણરજ- સાધુની ફરિયાદ સાંભળી મહારાજે કહેલો સ્વામીનો મહિમા. ૧/૧૮૭
૩. ડુંગરામાં વાંસ કાપવા જતાં સંતોને પાણી પીવાની અડચણ - ‘આંહી તો આખો ડુંગરો પાણીથી ભરેલો છે.’
- સ્વામીશ્રીએ બતાવેલું પાણી. ૧/૧૮૮
૪. ભૂખ તો એવી લાગી છે કે ઊભા રહેવાતું નથી અને ફેર આવે છે. - સ્વામીશ્રીના પ્રશ્નનો સંતોએ
આપેલો જવાબ - આકાશમાંથી લંગડો બ્રાહ્મણ સાધુઓ માટે ખાવાનું લાવ્યો. - મહારાજે દીધેલાં
દર્શન. - ખાવાની વસ્તુઓ પ્રસાદીની કરી આપી. ઉપરોક્ત પ્રસંગની દ્રેષી સાધુઓ દ્વારા મહારાજ
આગળ રજૂઆત. - સાધુઓને મહારાજનો ઠપકો. ‘તમા બધાય આંધળા હતા ? મારો પણ વિશ્વાસ
તમને ન આવ્યો ?’ ૧/૧૮૯-૧૯૦

પ્ર.૯ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ
વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. કારિયાણીમાં માંદા સાધુની સેવામાં (૧/૧૦૨-૧૦૩)

પ્રસંગ : કારિયાણીમાં ઓગણીસ સંતો માંદા પડ્યા - મહારાજે સંતોને કહ્યું ‘માંદા સાધુની સેવામાં જે રહેશે તેને સો સમૈયાનું ફળ હું આપીશ.’- સ્વામી સેવામાં રહેવા તૈયાર - મહારાજ વરતાલ સમૈયામાં - થોડા દિવસમાં સંતો સાજા થતાં તેમની રજા લઈ સ્વામી વરતાલ સમૈયામાં - મહારાજ ઓગણીસવાર ભેટ્યા.

મનન : મહારાજનું વચન હેતું પડવા ન દીધું તો સો સમૈયાનું ફળ મળ્યું. સમૈયાનો લાભ મળ્યો. મહારાજ ઓગણીસવાર ભેટ્યા. રાજીપો મળ્યો. આપણે પણ મહારાજ સ્વામી સ્વરૂપે મળ્યા છે. તો તેમનું વચન હેતું ન પડવા દઈએ. મન-કર્મ-વચને સેવા કરી રાજીપો લઈએ.

૨. જૂનાગઢ પ્રતિ પ્રયાણ (૨/૨૮૦)

પ્રસંગ : સ્વામીશ્રી ગઢપુરથી નીકળી ગયા. ફરતાં ફરતાં સ્વામીશ્રી કુંકાવાવ પધાર્યા. આ વખતે માધવચરણદાસ બગસરામાં મંદિર કરાવતા હતા. સ્વામીશ્રીનું વરતાલમાં અપમાન થયું હતું તે સાંભળી તેમને અંતરમાં ખૂબ બળતરા થતી હતી. સ્વામીશ્રી કુંકાવાવ પધાર્યા છે તે જાણી તેઓ શાંતિ માટે સ્વામીશ્રીનાં દર્શન કરવા કુંકાવાવ ગયા. અહીં તેઓ આવી સ્વામીશ્રીને દંડવત્ કરતા હતા તે વખતે સ્વામીશ્રી જરા આડે પડખે થયા હતા. માધવચરણનો અવાજ સાંભળી સ્વામીશ્રી બોલ્યા : “કોણ એ ?” ત્યારે માધવચરણદાસે કહ્યું : “એ તો હું માધવચરણદાસ.” એટલે સ્વામીશ્રી તરત જ બેઠા થઈ ગયા અને મોઢ પાથરીને માધવચરણદાસને પોતાની પાસે બેસાર્યા અને હાર આપ્યો. પછી માધવચરણદાસે પૂછ્યું : “સ્વામી ! આ ફેરે તો કહે છે - વરતાલમાં બહુ અપમાન થયું.” ત્યારે સ્વામીશ્રીએ કહ્યું : “હા” એમ કહી નિશ્ચાસ મૂકી સ્વામીશ્રી બોલ્યા : “માધવ ! જેમ છોંતરાનો મે વરસે તેમ શબ્દના કરા પડ્યા, પણ કોઈ મારા તરફથી બોલ્યા નહીં.” તે સાંભળી માધવચરણદાસની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. પછી તેમણે કહ્યું : “સ્વામી ! હું નહોતો નહીં તો એકાદ-બેનું ભોડું ઉડાડી મેલત.” એટલે સ્વામીશ્રીએ તેમને માથે હાથ મૂકતાં કહ્યું : “તારે હેત ખરું ને ! વળી શૂરવીર એટલે તમારાથી રહેવાત નહીં.” એ પ્રમાણે કહીને પછી બોલ્યા : “એ તો હું સહન કરું, પણ જગતના જીવથી સહન ન થાય.” કુંકાવાવથી નીકળી સ્વામીશ્રી વાંકિયા, કોટડા થઈને ગોંડળ પધાર્યા. અહીં જેઠા મહારાજ, લાધો રાઠોડ, દામાભા વગેરેએ સ્વામીશ્રીની બહુ જ સેવા કરી. ગોંડળ એક દિવસ રોકાઈ સ્વામીશ્રી જેતપુર પધાર્યા.

મનન : ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના અપમાનથી માધવચરણદાસને ખૂબ દુઃખ થયું. શૂરવીર અને હેતવાળા ભક્ત, સાચા શિષ્ય ગુરુનું અપમાન સહન કરી શક્તા નથી. અપમાન કરનારનો ગમે તે હદ સુધી બદલો લેવા તૈયાર થઈ જાય છે.

૩. એ સીકલી નથી એ તો સીકલો છે (૨/૩૪૩)

પ્રસંગ : અમરેલીના લાધા શુક્લ - સ્વામી અંતર્યામી છે કે નહિ તેની પરીક્ષા કરવા દીકરાને દીકરીનો વેશ પહેરાવી મંદિર લાવ્યા. - હરિજનોએ છોડીને અંદર લાવવાની મના કરી - સ્વામીશ્રી : ‘એ સીકલી નથી, એ તો સીકલો છે.’ - સ્વામીશ્રીની માફી માગતા પ્રાર્થના કરી હકીકત જણાવી.

મનન : તન કી જાણે મન કી જાણે જાણે ચિત્ત કી ચોરી.. મોટાપુરુષથી કાંઈ અજાણ્યું રહેતું નથી.

૪. શ્રીજીમહારાજના દર્શન સારુ પાછે પગે દોડ્યા. (૧/૧૧૬-૧૧૮)

પ્રસંગ : સંવત ૧૮૭૫માં ગઢપુરથી મહારાજ નીકળ્યા - રસ્તાના એક ગામના હરિભક્તોએ પાકના લાડુ નાસ્તા માટે આપ્યા - બધાના ભાગમાં એક એક લાડુ - સ્વામીએ પોતાનો લાડુ એક સાધુને પોતાની સાથે દોડવા માટે આપી દીધો - એકાંતિક ભક્તિનો ઉચ્ચતમ આદર્શ પ્રવર્તાવવા અને પ્રગટ ભગવાનનું અનુસંધાન એ જ ભક્તિ, એ જ મુક્તિ તે સિદ્ધાંત સમજાવવા માટે જ સ્વામીશ્રીનું પૃથ્વી ઉપર મહારાજ સાથેનું વિચરણ હતું. આમ સ્વામી પાછા પગે દોડતા જાય અને મહારાજનાં દર્શન કરતા જાય.

મનન : અધ્યાત્મ માર્ગમાં ગમે તેટલા આગળ વધીએ પણ પ્રગટની ભક્તિનું અનુસંધાન રાખવું જ જોઈએ. તે વિના આત્યંતિક મુક્તિ થતી નથી. એટલે તો પર્વતભાઈએ પણ સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને દાદાખાચરના નળિયાનું ધ્યાન કરવાનું કહ્યું હતું. પ્રગટનાં દર્શનની તાણ રહેવી જ જોઈએ.

૫. ચૂડવામાં કાના ભક્તને દર્શન (૨/૪૧૦)

પ્રસંગ : ચૂડવામાં ખળાવાડમાં સૂતેલા કાનજીને ઊઠાડી સ્વામીશ્રીએ કહ્યું : ‘જો આ વિમાન ઊભું. તેમાં બેસીને અમે મહારાજ સાથે ધામમાં જઈએ છીએ. આ ટાણે તને દર્શન દેવા આવ્યા છીએ.’ - કાના ભગત તરત જ જૂનાગઢની વાટે - રઘુવીરચરણદાસ : ‘સ્વામી તો ગોંડલ પધાર્યા હતા ને ગઈ કાલે રાત્રે ધામમાં પધાર્યા છે તેવા ખબર આવ્યા છે. - સ્વામીએ મને ખળાવાડમાં દર્શન દઈને કરેલી વાત સાચી પડી.

મનન : સ્વામીશ્રીએ જાતે પોતાના ધામમાં જવાના સમાચાર હરિભક્તોને આપ્યા તેમાંના એક કાના ભક્ત હતા. સ્વામીશ્રીએ મહારાજ સ્વયં પોતાના ઉત્તમ ભક્તને તેડી જાય છે તેની પ્રતીતિ કાના ભક્તને કરાવી.

પ્ર.૧૦નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. ૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વના આલેખનના આપવા.

૧. પીતાંબર ફૂલચંદ (૨/૪૨૭-૪૨૮)

પ્રસંગો : મૂળ અમદાવાદની વતની સુરતમાં નોકરી - સુરતમાં સ્વામીશ્રીનો યોગ - સ્વામીશ્રીનો સમાગમ કરવાની ઈચ્છા - સ્વામીશ્રીની સ્પષ્ટ વાત ‘તારો વેશ્યા જેવો વેશ છે તે તું શું મારો સમાગમ કરવાનો હતો ? - નમ્રતાથી સ્વામીશ્રી રાજી - સ્વામીશ્રીને અક્ષરબ્રહ્મનો અવતાર કહેતાં ખચકાતા નહિ - અમદાવાદ મંદિરના સદ્ગુરુઓનો દ્વેષ - દામોદરભાઈના છાપખાનામાં વાતો કરવાનું શરૂ કર્યું - અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજે ત્યાગીની દીક્ષા આપી વિજ્ઞાનદાસજી નામ પાડ્યું.

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : રજોગુણી વ્યક્તિત્વ હોવા છતાં સ્વામીશ્રીની સ્પષ્ટ વાત સાંભળતા રજોગુણી સ્વભાવનો તત્કાળ ત્યાગ કરી સ્વામીશ્રીને રાજી કર્યા. સ્વામીશ્રીના અક્ષર સ્વરૂપની વાત કરતાં કોઈથી દબાતા નહિ. શુરવીર, નમ્ર, અપ્રતિમ પ્રતિભાવવાળા સંસ્કારી અને મુમુક્ષુ જીવ.

૨. આખાનાં લાડુમા (લાડકીબા)

પ્રસંગો : (૧) ગોપાળાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી, શુક સ્વામી સાથે સ્વામીશ્રી વંથળીમાં પધાર્યા ત્યારે લાડુમાએ આખા પધારવા આમંત્રણ આપ્યું - ગોપાળાનંદ સ્વામીએ માણાવદર જઈને આવવાનું કહ્યું - દીકરાઓએ આ સમાચાર લાડુમાને આપ્યા - ‘હું આંહી બેઠાં બેઠાં બધાં ચરિત્રો જોઉં છું. તમો એક હજાર સંતો - હરિભક્તોની રસોઈની તૈયારી કરો.’ ૧/૨૭૦

(૨) માણાવદરમાં ફરીથી આમંત્રણ - પંચાળા જવાનું નક્કી થયું - એક ખાંડી રતાળું, દૂધ, દહીં, સાકર તૈયાર કરાવી લાડુમાએ સમાધિમાં મહારાજને અરજી કરી - બળદ પંચાળાને બદલે આખા તરફ વળ્યા - સ્વામીશ્રી હસ્યા - બળદની રાસ છૂટી મૂકી - બળદ આખા ગયા - કેશવ ભગત લાડુમા પાસે દંડવત્ - લાડુમાનો ઠપકો ૧/૨૭૨-૨૭૪

(૩) નિરાવરણ દષ્ટિથી જોરા ભગત આવેલા જાણી જમવાનું તૈયાર કરાવ્યું - સ્વામીએ વાડકો ભરી રાબ પીધી છે - હમણાં સ્વામી ધામમાં જવાના નથી - અમે મહારાજને પ્રાર્થના કરી છે. મહારાજે આ પ્રાર્થના માની છે. ૧/૪૫૪-૪૫૫

(૪) હવે તમારાં ડોશીને કહેજ્યો કે અમારે ધામમાં જવું હોય ત્યારે આડા ન ફરે, નહિ તો સમાધિ બંધ થઈ જાશે, પછી મહારાજનાં દર્શન કેમ કરશે ? - ‘સ્વામીની તો હજુ સત્સંગમાં જરૂર છે અને ઉદાસ થઈ જાય તો રાંકનાં હાંડલાં ભાંગી જાય. માટે મોટા પુરુષ તો કહે. આપણે તો મહારાજને પ્રાર્થના કરવી.’ ૧/૪૫૮

(૫) ત્રીજી વાર લાડુમાની મહારાજને પ્રાર્થના - સ્વામીનો સંકલ્પ - સમાધિ બંધ - સ્વામીશ્રીને દીકરાઓ મારફતે વિનંતી- સ્વામીશ્રીએ રાજી થઈને આશીર્વાદ આપ્યા અને સમાધિ ફરી ચાલુ થઈ ૧/૪૬૦
વ્યક્તિત્વનું આલેખન : સત્સંગમાં પોતાપણું - સત્સંગ અને હરિભક્તોના હિતને અર્થે આ લોકમાં સ્વામીશ્રીની જરૂરિયાત સમજવાવાળા - તેના માટે મહારાજને પણ વિનંતી કરતા - મહારાજ પણ તેમની વાત માન્ય રાખતા. સત્સંગ પ્રત્યે અપ્રતિમ પ્રેમ - છેવટે મહારાજ સ્વામીની રુચિમાં ભળી જનારા.

વિભાગ ૩: ‘સનાતન ધર્મ અભિગમ’ - પાંચમી આવૃત્તિ, મે - ૨૦૧૪

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. બેન્જામિન ફ્રેન્કલીન પુનર્જન્મ વિષયક શું મત ધરાવતા હતા ? (૧૨૮)
૪. બેન્જામિન ફ્રેન્કલીન એમ માનતા કે એક દેહના મૃત્યુ પછી આત્મા બીજો દેહ પ્રાપ્ત કરે છે.
૨. આઠ પ્રકારની પ્રતિમાઓ કઈ છે ? (૮૮)
૪. પાષાણ, કાષ્ઠ, ધાતુ, લેપન (અર્થાત્ ચંદનાદિકની), ચિત્ર, મૃત્તિકા (રેતી), માનસી અને રત્નમયી એમ આઠ પ્રકારની પ્રતિમાઓ છે.
૩. બ્રહ્મચર્યની કઈ ત્રણ શ્રેણીઓ છે ? (૪૪)
૪. બ્રહ્મચર્યની ત્રણ શ્રેણીઓ : (૧) ઊર્ધ્વરેતા, (૨) યોગી, (૩) બ્રહ્મચારી
૪. મન ક્યારે વિરામ પામે છે ? (૨)
૪. અંતઃકરણ શુદ્ધ થતાં મન વિરામ પામે છે.
૫. સૃષ્ટિના કેટલા પ્રકાર છે ? અને કયા કયા ? (૫)
૪. સૃષ્ટિના ચાર પ્રકાર છે. (૧) અંડજ (૨) ઉદ્ભિજ (૩) સ્વેદજ (૪) જરાયુજ

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. આહારને અશુદ્ધ બનાવતા સ્વત્વદોષનું વિવેચન કરો. (૪)
૪. સ્વત્વદોષ : અન્ન પોતાની ઈમાનદારીથી કમાયેલા દ્રવ્યનું ન હોય અને ભ્રષ્ટાચાર, છેતરામણી, દાણચોરી, વગેરે સાધન દ્વારા મેળવેલું હોય તો પણ અન્ન દૂષિત બને છે. તમામ દોષોમાં દ્વવ્યદોષ મોટો દોષ કહેવાયો છે. આવું અન્ન કદાપિ લેવાઈ જાય તો શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિતરૂપે ૧૧ કે ૨૧ માળા સ્વામિનારાયણ મહામંત્રના જાપ સાથે કરવી.
૨. અષ્ટાંગ બ્રહ્મચર્યના આઠ અંગ લખો. (૩૯-૪૦)
૪. અષ્ટાંગ બ્રહ્મચર્યના આઠ અંગ : (૧) સ્ત્રીઓની વાણી સાંભળવી અથવા કોઈ જગ્યાએ વાંચેલી, સાંભળેલી અથવા પ્રત્યક્ષ જોયેલી સ્ત્રીનું ચિંતવન કરવું. (૨) સ્ત્રીઓનાં રૂપ, ગુણ અથવા અંગ-પ્રત્યંગનું વર્ણન કરવું અથવા શૃંગારિક ગીતો ગાવાં. (૩) સ્ત્રીઓ સાથે શતરંજ, હોળી, ઠઠામશ્કરી ઇત્યાદિ રમતો રમવી. (૪) કોઈ સ્ત્રી તરફ ગીધ અથવા ઊંટની જેમ ગરદન ઊંચી કરી, ઘુમાવીને પાપદષ્ટિથી જોવું. (૫) સ્ત્રીઓ પ્રતિ વારંવાર જવું, આવવું તથા તેમની સાથે એકાંતમાં વાતચીત કરવી. (૬) શૃંગારરસપૂર્ણ વાહિયાત નવલકથાઓ વાંચીને, હલકા કામોત્તેજક ફોટાઓ - ચિત્રો જોઈ અથવા નાટક-સિનેમા-વિડિયોમાં આવતાં કામુક ચેષ્ટાપૂર્ણ દૃશ્યો જોઈને તેની કલ્પનાઓમાં નિમગ્ન રહેવું. (૭) કોઈ અપ્રાપ્ય સ્ત્રીની ઈચ્છા માટે વ્યર્થ અને પાપપૂર્ણ પ્રયત્ન કરવો અને (૮) પ્રત્યક્ષ સંગ.
૩. પરમાત્માના પર સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરો. (૮૮)
૪. પરમાત્માનું પર સ્વરૂપ : અપ્રાકૃત દિવ્ય વૈકુંઠલોકમાં સદા વિરાજમાન, સદા સાકાર અને દિવ્ય આભૂષણથી વિભૂષિત રાધા-લક્ષ્મી વગેરે નિત્યમુક્તોથી અખંડ સેવાયેલા એવા અવતારી સ્વરૂપ પરમાત્મા જે અખંડ ધામમાં જ રહે છે તેને ‘પર’ સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. રામાનુજાચાર્યના મત પ્રમાણે આ ‘પર’ સ્વરૂપ પૃથ્વી ઉપર કદાપિ આવતું જ નથી. તે મનુષ્યોનાં ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણને અગોચર રહે છે, તેથી તે સ્વરૂપને ‘પર’ શબ્દથી સંબોધ્યું છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણના મત અનુસાર ભગવાન સર્વ નિયમોના બંધનથી પર છે, તેથી જ્યારે અક્ષરપતિ ભગવાન પુરુષોત્તમ પોતે સંકલ્પ કરે છે ત્યારે ધામમાં રહ્યા થકા અન્ય સ્વરૂપે(એક સાથે) પૃથ્વી પર પણ દેખાય છે. ધામની મૂર્તિ પૃથ્વી પર મનુષ્યરૂપે પ્રગટ થાય છે. પરંતુ ધામની મૂર્તિ અને મનુષ્યરૂપે નયનગોચર મૂર્તિ એ બંને એક જ છે.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૩)

૧. ભગવાન સ્વામિનારાયણના મત પ્રમાણે પુનર્જન્મ (૧૩૮)

જ. વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે કર્મવાદ અને પુનર્જન્મનાં રહસ્ય સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યાં છે : ‘આ જીવ છે તે ચોરાશી લાખ જાતનાં દેહને પૂર્વે ધરી આવ્યો છે અને જેટલી જગતમાં સ્ત્રીઓ છે તે સર્વેને પેટ જન્મ લીધા છે તથા જગતમાં જેટલી કૂતરીઓ, જેટલી મીનડીઓ, જેટલી વાનરીઓ એ આદિક જે જે ચોરાશીમાં જીવ છે તે સર્વેને પેટ કેટલીક વાર જન્મ ધર્યા છે અને આ જગતમાં જેટલી જાતની સ્ત્રીઓ છે તેમાં કઈ એણે સ્ત્રી નથી કરી ? સર્વેને પોતાની સ્ત્રીઓ કરી છે. તેમજ એ જીવે સ્ત્રીના દેહ ધરી ધરીને જગતમાં જેટલી જાતના પુરુષ છે તે સર્વેને પોતાના ધણી કર્યા છે...’ (વચનામૃત ગઢડા પ્રકરણ ૨૧) દેહથી જીવાત્મા પૃથક્ છે તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : ‘અને તે આત્મા છે તે બ્રાહ્મણ નથી, ક્ષત્રિય નથી, કણ્ણવી નથી, કોઈનો દીકરો નથી, કોઈનો બાપ નથી, એની કોઈ જાત નથી, નાત નથી એવો છે. અને એ આત્મા તો સૂર્ય તથા અગ્નિ જેવો તેજસ્વી છે ને જાણપણે યુક્ત છે.... અને એ આત્મા અનેક યોનિને પામ્યો છે. અને એમ કહેવાય છે જે, જેટલું સમુદ્રનું પાણી છે તેટલું એ જીવ પોતાની માતાનું દૂધ ધાવ્યો છે, અને ત્યાં ત્યાં અનેક પ્રકારે મરાણો છે તોપણ મર્યો નથી, જેવો છે તેવો ને તેવો જ છે. અને એ અજ્ઞાન અવસ્થામાં પોતાને દેહરૂપે માનતો હતો ત્યારે પણ ન મર્યો, તો હવે આપણે એનું જ્ઞાન થયું ત્યારે તો એ કેમ મરશે ? એવો એ આત્મા તેને પોતાનું સ્વરૂપ માનવું.’ (ગ.અ. ૩૮)

૨. માનવજીવનનો ઉદ્દેશ-આત્માની ઉન્નતિ (૧૧૫)

જ. હિન્દુ ધર્મ દૈવ વિશ્વાસથી આ સિદ્ધાંત સમજાવે છે. માનવ જીવનનો ઉદ્દેશ ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર અથવા મોક્ષ (મુક્તિ) પ્રાપ્ત કરવાનો છે. પરંતુ એક જ જીવનમાં આ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ હંમેશાં થઈ શકતી નથી. એટલું જ નહિ, એની પૂર્તિને માટે અનેક જન્મો લેવા પડે છે. એમની એ પણ આસ્થા છે કે મનુષ્ય ક્રમશઃ ધીર ગતિથી - અસત્યથી સત્યની તરફ જ નહિ, નિમ્ન (અધઃ) સત્યથી ઉચ્ચ (ઊર્ધ્વ-પૂર્ણ) સત્ય તરફ ગતિમાન છે અને એનાં વ્યક્તિગત કર્મ અને જ્ઞાન જ એની પ્રગતિનાં નિર્ણાયક તત્ત્વો છે. યોનિમન્યે પ્રપદ્યન્તે શરીરત્વાય દેહિનઃ । સ્થાણુમન્યેડનુસંયાન્તિ યથાકર્મ યથાશ્રુતમ્ ॥ (કઠોપનિષદ : ૨-૨-૭) પોતાનાં કર્મ અને જ્ઞાન અનુસાર કેટલાંય દેહધારી તો શરીર ધારણ કરવાને માટે યોનિને પ્રાપ્ત કરે છે અને કેટલાંય સ્થાવરભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. ઇહ ચેદશકદ્ બોદ્ધું પ્રાક્ શરીરસ્ય વિસ્ત્રંસઃ । તતઃ સર્ગેષુ લોકેષુ શરીરત્વાય કલ્પતે ॥ (કઠોપનિષદ : ૨-૩-૪) જો આ દેહમાં એના પતનની પૂર્વે જીવ બ્રહ્મને જાણી શકે તો એ જીવ બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે. જો ન જાણી શકે તો અન્ય લોક જ્યાં પણ જન્મ-મરણનો ચક્રાવો મટતો નથી ત્યાં જઈ એ શરીરભાવને પ્રાપ્ત કરવાને પરાધીન બને છે.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદર થી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. મનુષ્ય મૂળભૂત શાકાહારી પ્રાણી છે (૬-૭)

જ. મનુષ્ય મૂળભૂત શાકાહારી પ્રાણી છે. તેની શરીર-રચના જ માંસાહારી પ્રાણીથી બિલકુલ ભિન્ન છે, આ બાબત નીચેની વિગતોથી સહજ રીતે સમજી શકાય છે. (૧) માંસાહારી પ્રાણીની પાચનરચના શાકાહારી પ્રાણીથી ભિન્ન છે. વાઘ, સિંહ જેવા માંસાહારી પ્રાણીના આંતરડાની લંબાઈ તેના શરીરની લંબાઈ કરતાં ત્રણ ગણી હોય છે. જ્યારે શાકાહારીની બાબતમાં આંતરડાની લંબાઈ શરીર કરતાં બાર ગણી હોય છે. માંસ જલદી બગડે છે, તેથી તે બગાડ લોહીને અશુદ્ધ ન કરે તે કારણથી માંસાહારી પ્રાણીનું આંતરડું નાનું હોય છે. જ્યારે ઘાસ, ફળફળાદિ તથા અનાજ પ્રમાણમાં લાંબા સમય સુધી શરીરમાં રહી શકે છે. આથી શાકાહારી જીવોના આંતરડાની લંબાઈ વધુ હોય છે. (૨) માંસમાં રહેલ તત્ત્વોને પચાવવા માટે માંસાહારી પ્રાણીના જઠરમાં શાકાહારી કરતાં દસ ગણો હાઈડ્રોક્લોરિક એસિડ હોય છે. (૩) માંસાહારી પ્રાણીને તીક્ષ્ણ નહોર હોય છે. તેનાથી તે શિકારને નિઃસહાય કરી શકે છે. શાકાહારી પ્રાણીને તેવા નહોર હોતા નથી. (૪) શાકાહારી પ્રાણીને મોઢામાં આગળના ભાગમાં અણિયાળા દાંત હોતા નથી. વળી તેને મોઢાના પાછળના ભાગમાં ખોરાકને ઢીલો કરવા માટે ખાસ ચપટા દાંત હોય છે. ખોરાકને ચાવવા માટે ગાય તથા ભેંસનું જડબું ઉપરથી નીચે તથા જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ હલી શકે છે. તેથી વિરુદ્ધ માંસાહારી પ્રાણીને તીક્ષ્ણ દાંત (canine teeth) હોય છે. જેનાથી તે માંસ ફાડી શકે છે. તેનું જડબું ઉપરથી નીચે સુધી જ હલી શકે છે. વળી તેનો ખોરાક-માંસ જઠરમાં પચે છે તેથી ખોરાકને ચાવવા માટે શાકાહારી પ્રાણી જેવા ચપટા દાંત મોઢાના પાછળના ભાગમાં હોતા નથી. (૫) શાકાહારીના મોઢામાં ખોરાક ચાવતી વખતે ટાયલીન (Ptylin) નામનું તત્ત્વ

સ્ત્રવે છે. જેથી પાચન સરળ બને છે. માંસાહારી પ્રાણીમાં તેવી ક્રિયા થતી નથી. (૬) શાકાહારી પ્રાણીનાં શરીર પર પરસેવાના નિકાલ માટે અસંખ્ય છિદ્રો હોય છે. જ્યારે માંસાહારી પ્રાણી તેની જીભ દ્વારા પરસેવાનો નિકાલ કરે છે તથા તે દ્વારા શરીરમાં ઠંડક અનુભવે છે. (૭) મનુષ્ય મૂળભૂત રીતે શાકાહારી છે - તે સમજાવતાં એક વૈજ્ઞાનિક કહે છે : માંસના ટુકડાને જોઈ બિલાડીના મોંમાં પાણી છૂટે છે, જ્યારે મનુષ્યને તેવા કાચા માંસના ટુકડાને જોઈ તેવો અનુભવ થતો નથી. માણસને દ્રાક્ષનું ઝૂમખું જોઈ તરત જ તે ખાવાનું મન થાય છે. શરીરરચનાના તફાવતોને આધારે સ્પષ્ટ થાય છે કે માણસે જમીનમાંથી મળતાં શાકભાજી તથા અનાજનો જ ખોરાક માટે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ સત્યને સમર્થન આપતા સ્વીડનના વૈજ્ઞાનિક વોન લીન કહે છે “Man’s structure, external and internal, compared with that of other animals, shows that fruit and succulent vegetables constitute his natural food.” અર્થાત્ માણસની આંતર-બાહ્ય રચના, માંસાહારી પ્રાણીની તુલનામાં એ બતાવે છે કે મનુષ્યનો સ્વાભાવિક ખોરાક ફળ અને શાકભાજી છે.

૨. ઉપનિષદ તથા મનુસ્મૃતિમાં પુનર્જન્મ (૧૦૩-૧૦૫)

જ. ઉપનિષદમાં પુનર્જન્મ : કઠોપનિષદમાં નચિકેતાનું આપ્યાન તો આ સિદ્ધાંતનું જીવતું જાગતું પ્રમાણ છે. નચિકેતા અને યમરાજ વચ્ચેનો જે સંવાદ, તે અતિશય મહત્વપૂર્ણ છે. યમરાજે તેને ત્રણ વર દેવાનું કહ્યું, એમાંથી ત્રીજો વર માગતાં નચિકેતા યમરાજને આ પ્રશ્ન પૂછે છે : ‘મૃત્યુ પામેલા મનુષ્યને માટે શંકા રહે છે. કોઈ કહે છે ‘મર્યા પછી આત્મા રહે છે’ અને કોઈ કહે છે ‘નથી રહેતો.’ આ સંબંધમાં હું આપનો સદુપદેશ ઈચ્છું છું, જેથી હું આ વિષયનું જ્ઞાન પામી શકું...’ (૧-૧-૨૦) યમરાજે તેના અધિકારીપણાની પરીક્ષા કરવા માટે આ વિષયને ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને નચિકેતાને મનુષ્યલોકના અતિ દુર્લભ સુખનાં પ્રલોભન બતાવ્યાં, પરંતુ નચિકેતા પોતાના નિશ્ચયમાંથી ન ડગ્યા. નચિકેતાનો આ આદર્શ, નિષ્કામભાવ અને દૃઢ નિશ્ચય જોઈ યમરાજ બહુ પ્રસન્ન થયા અને તેની પ્રશંસા કરતાં બોલ્યા : ‘જે મૂર્ખ ધનના મોહથી આંધળો થઈને પ્રમાદ સેવે છે એને પરલોકનું સાધન નથી સૂઝતું. આ લોક છે અને પરલોક નથી - એવું માનવાવાળા મનુષ્ય વારંવાર મારી જાળમાં ફસાય છે. (જન્મે છે અને મરે છે).’ પછી યમરાજ એને આત્માના સ્વરૂપનો ઉપદેશ દેતાં કહે છે : ન જાયતે મ્રિયતે વા વિપશ્ચિન્નાયં કુતશ્ચિન્ન બભૂવ કશ્ચિત્ । અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥ (કઠોપનિષત્ : ૧-૨-૧૮) આ નિત્ય ચિન્મય આત્મા જન્મતો નથી, મરતો નથી, ન કોઈથી ઉત્પન્ન થયો છે, ન કોઈથી સ્વયં કંઈ બની ગયો છે. આ આત્મા અજન્મા, નિત્ય, શાશ્વત અને પુરાતન છે અને શરીરનો નાશ થવા છતાં પણ આત્મા નાશ નથી પામતો. આ વર્ણનથી આત્મા અજર, અમર, નિત્ય છે એવું પ્રતીત થાય છે. પછી, જે આત્માને જાણ્યા વગર જ મૃત્યુ પામે છે તેવા મનુષ્યોની ગતિ બતાવતાં યમરાજ કહે છે : યોનિમન્યે પ્રપદ્યન્તે શરીરત્વાય દેહિનઃ । સ્થાણુમન્યેડનુસંયાન્તિ યથાકર્મ યથાશ્રુતમ્ ॥ (કઠોપનિષત્ : ૨-૨-૭) પોતાનાં કર્મ અને જ્ઞાન અનુસાર, કેટલાક દેહધારી મૃત્યુ પછી શરીર ધારણ કરવાને માટે કોઈ દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, આદિ યોનિને પામે છે અને કેટલાક સ્થાવર-ભાવ(વૃક્ષાદિ યોનિ)ને પામે છે. અન્ય ઉપનિષદોમાં પણ પુનર્જન્મ બતાવ્યો છે : ‘સ ઈતઃ પ્રયન્નેવ (મરીને) પુનર્જાયતે’ (ફરી જન્મ લે છે) ऐतरेय. ૨-૪. ‘જન્મ જન્મ પુનઃ પુનઃ’ (ગર્ભોપનિષદ, ૪); ‘પુનરાવૃત્તિરહિતાં મક્તિમ્ ।’ (મુક્તિકોપનિષદ, ૧-૨૦); અહીંયા મુક્તિથી અન્યત્ર પુનર્જન્મ મનાયો છે. અહીં પુનર્જન્મનું અન્ય નામ પુનર્ભવ પણ હોઈ શકે છે. જેમ કે શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં પ્રાર્થના છે : ‘ક્ષણાર્ધેનાપિ તુલયે ન સ્વર્ગં નાપુનર્ભવમ્’ (૪-૨૪-૫૭). અહીં ‘અપુનર્ભવ’ મુક્તિનું નામ છે. **મનુસ્મૃતિમાં પુનર્જન્મ** : મનુસ્મૃતિમાં પણ પુનર્જન્મનું પ્રતિપાદન કરતાં ઘણાં વચનો મળે છે. કયાં કયાં કર્મોથી જીવ કઈ કઈ યોનિઓને પામે છે, તે સમજાવતાં ભગવાન મનુ કહે છે : દેવત્વં સાત્ત્વિકા યાન્તિ મનુષ્યત્વં ચ રાજસાઃ । તિર્યક્ત્વં તામસા નિત્યમિત્યેષા ત્રિવિધા ગતિઃ ॥ સત્ત્વગુણી લોકો દેવયોનિમાં, રજોગુણી મનુષ્યયોનિમાં અને તમોગુણી તિર્યગ્યોનિને પ્રાપ્ત થાય છે. જીવોની આ ત્રણ પ્રકારની ગતિ હોય છે. પછી મનુ ભગવાન બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, ગુરુપત્નીગમન આતિ કેટલાંક મહાપાતકોનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે ‘આ પાપો કરવાવાળા મનુષ્યો અનેક વર્ષ સુધી નરક ભોગવીને પછી નીચ યોનિઓને પામે છે. બ્રહ્મહત્યા કરવાવાળા કૂતરા, સૂવર, ગધેડા, ચાંડાલ આદિ યોનિઓને પામે છે. બ્રાહ્મણ થઈને મદિરાપાન કરવાવાળા કૃમિ, કીડા, પતંગાદિ તથા હિસંક યોનિઓમાં જન્મ લે છે. ગુરુપત્નીગામી તૃણ, ગુલ્મ, લતા આદિ સ્થાવર યોનિઓમાં સેંકડો વાર જન્મ ગ્રહણ કરે છે તથા અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરવાવાળા કૃમિ થાય છે. (મનુસ્મૃતિ : ૧૨/૫૪-૫૮)